

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента Пендіюри Максима Миколайовича на дисертацію Соломонюка Олександра Ярославовича на тему «Судова правотворчість: загальнотеоретичне дослідження», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Національної академії внутрішніх справ на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Ступінь актуальності обраної теми. В основі справедливого та неупередженого правосуддя знаходиться забезпечення сталого розвитку суспільства і держави, гарантія захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, а також справедливе, своєчасне та ефективно вирішення судових (правових) спорів на засадах верховенства права, рівності, законності, розумності та здорового глузду. Доступ до правосуддя є одним з основних елементів права на справедливий судовий захист, що закріплено в національному та міжнародному праві. Верховенство права, як одна з конституційних засад судочинства, є основоположним принципом захисту прав і свобод людини. Без цього принципу неможлива правотворча здатність судових органів, а для функціонування правової держави та правосуддя важливо розуміти процесуально-правову сутність судової правотворчості, що здійснюється судовою владою в різних формах.

Судова правотворчість є фундаментальною процесуальною діяльністю, на якій ґрунтується демократична правова держава та функціонування судової влади. Вона забезпечується шляхом захисту загальновизнаних прав і свобод людини та цілісного застосування норм права при вирішенні судових справ відповідної судової юрисдикції та узагальнення практики застосування матеріального й процесуального права. Судова правотворчість є важливою складовою процесу створення прецедентного права, яке поступово запроваджується в системах правосуддя європейських держав та України.

З огляду на це, проблематика судової правотворчості та її залежність від

принципу верховенства права потребує глибокого загальнотеоретичного опрацювання. Науковці різних галузей права пропонують нові підходи та методики, що сприяють розгляду судами справ попри неповноту, неточність чи суперечливість норм об'єктивного права або ж навіть їх відсутність. Відтак, дослідження проблематики судової правотворчості та активності суддів у цій сфері періодично перебуває у фокусі наукової уваги як учених-правників, так і юристів-практиків. Унаслідок історичних подій і подальшої еволюції Української держави, повне розуміння потенціалу судової правотворчості ще не досягнуто. Таким чином, осмислення місця та значення феномена судової правотворчості в юридичній науці є важливим кроком до вдосконалення національної правової системи України та забезпечення справедливого, доступного й ефективного правосуддя.

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача.

Аналіз кваліфікаційної праці та наукових публікацій автора засвідчують логічність структури дослідження, що надало можливість дисертанту визначити мету, об'єкт, предмет і завдання роботи та всебічно й повно проаналізувати заявлену тему. Науковий рівень дисертаційного дослідження та публікацій О.Я. Соломонюка відповідає вимогам, що висуваються до робіт на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань зі спеціальності 081 – Право.

Кваліфікаційна наукова праця виконана в Національній академії внутрішніх справ з урахуванням ключових положень Постанови Президії Національної академії наук України від 30 січня 2019 р. № 30; Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. у частині п. п. 1–5 підрозділу 1.1. «Правові механізми забезпечення і захисту прав та свобод людини», п. 6 підрозділу 1.2. «Удосконалення національної правової системи та її адаптації до європейського права»; Плану основних заходів Міністерства внутрішніх справ України на 2021 рік (Наказ МВС України від 28 грудня 2020 р. № 920); відповідає пріоритетним напрямам наукових досліджень відповідно до Наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» (Наказ

МВС України від 11 червня 2020 р. № 454); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки, схвалених Вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол від 26 грудня 2017 р. № 28/1); Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки, затверджених рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 21 грудня 2020 р. (протокол № 23).

Основні теоретичні висновки та практичні рекомендації, що містяться в дисертації, викладено у 22 наукових публікаціях за темою наукового пошуку, з яких шість статей опубліковано в наукових фахових виданнях України, одна стаття – в міжнародному науково-періодичному виданні Республіки Польщі, 15 тез доповідей і наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях. У дисертації О.Я. Соломонюка комплексно, з використанням різних методів пізнання та з урахуванням наявних реалій, сучасних викликів і загроз на системному рівні досліджено (описано) феномен судової правотворчості, на основі чого внаслідок ґрунтованого дослідження охарактеризовано загальнотеоретичні аспекти судової правотворчості. Праця містить теоретичні положення і науково обґрунтовані висновки, які розв’язують актуальну теоретичну та науково прикладну проблему, окреслену в меті дослідження. У роботі сформульовано низку результатів і висновків, що були отримані вперше та мають високий ступінь наукової новизни.

Зокрема вперше: висвітлено структурно-функціональні аспекти юридичної природи судової правотворчості, що включають детальний аналіз основних елементів та їхньої взаємодії у правових системах; виокремлено та досліджено інноваційні технології судової правотворчості в зарубіжних (розвинених) країнах світу; наведено додаткові аргументи з метою обґрунтування необхідності утвердження судової правотворчості в Україні. Виокремлено історико-правові етапи становлення судової правотворчості, тобто вдосконалено

систему наукових знань щодо генезису судової правотворчості; також, вдосконалено методологію дослідження судової правотворчості; поняття «судова правотворчість». У дисертаційному дослідженні отримали подальший розвиток декілька ключових аспектів осмислення судової правотворчості: систематизація історіографії проблематики судової правотворчості; формування наукового розуміння основних концепцій, що визначають змістово-правову сутність судової правотворчості; деталізовано характеристику актів судової правотворчості, а також аргументовано позицію про те, що в англо-американських правових системах, на відміну від романо-германських, немає чіткого розрізнення між правотворчою та правоінтерпретаційною діяльністю судових органів. У результаті наукового пошуку сформульовані нові положення, що мають вагомий вплив на розвиток загальнотеоретичного правознавства та практичної реалізації в юридичну діяльність.

Окрім наведеного вище, в роботі містяться інші положення, висновки та рекомендації, які в сукупності забезпечують цілісність наукової новизни здійсненого дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані дисертантом, у цілому є аргументованими і переконливими, містять самостійний критичний аналіз. Отримані теоретичні та практичні висновки стали результатом наукового пошуку, відповідно до поставленої мети і завдань дослідження. Під час їх доведення й обґрунтування автором використано широке коло вітчизняних і міжнародних наукових публікацій, міжнародно-правові та національні нормативно-правові акти тощо.

Практична значущість результатів дослідження. Сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки та пропозиції можуть бути використані в таких сферах:

судовій діяльності – для розроблення імплементаційних стратегій Верховного Суду, що спрямовані на поліпшення процесу прийняття судових рішень, оптимізацію судової діяльності, вдосконалення підходів до розгляду

справ (акт впровадження Верховного Суду від 1 травня 2024 р.);

науковій діяльності – в ході підготовки монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, узагальнень, аналітичних матеріалів, а також обґрунтування пропозицій для внесення змін до вітчизняного законодавства (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 7 травня 2024 р. № 60-нд);

освітньому процесі – під час забезпечення викладання таких навчальних дисциплін, як «Теорія держави та права», «Юридична деонтологія», «Правознавство», «Нормотворча діяльність» та інші (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 7 травня 2024 р. № 59-оп).

Оцінка змісту дисертації, її завершеності загалом. Дисертація О.Я. Соломонюка написана українською мовою та має чітку структуру, що відповідає вимогам МОН України та Порядку присудження ступеня доктора філософії. Дисертація містить анотацію, список публікацій, зміст, перелік умовних позначень, вступ, три розділи, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел і додатки. Загальний обсяг дисертації становить 264 сторінки, з них основного тексту – 216 сторінок. Список використаних джерел розміщено на 21 сторінці й налічує 216 найменувань.

Анотація у стислій формі містить основні положення дисертаційного дослідження, викладена українською та англійською мовами.

У вступі обґрунтовано вибір теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробленості, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами, визначено мету дослідження, окреслено поставлені завдання наукового пошуку, сформульовано об'єкт і предмет дослідження, описано використані методи пізнання, науково-теоретичну базу, аргументовано наукову новизну отриманих результатів, зазначено особистий внесок здобувача та інформацію щодо апробації матеріалів дисертації.

У розділі 1 «Теоретико-методологічні та історико-правові основи дослідження судової правотворчості» проаналізовано динаміку розвитку судової правотворчості у світі та вплив змін у політичному, соціальному і

технологічному середовищі. Систематизовано історіографію проблематики судової правотворчості та визначено інструментарій вивчення судової правотворчості.

У розділі 2 «Загальнотеоретична характеристика судової правотворчості» визначено поняття (дефініцію), ознаки та види судової правотворчості. Сформульовано власну дефініцію судової правотворчості та розкрито її ознаки, а також здійснено класифікацію судової правотворчості. Узагальнено основні напрями дії та функції судової правотворчості. Розкрито особливості судових правотворчих актів в якості елемента судової правотворчості.

У розділі 3 «Судова правотворчість у сучасних правових системах і перспективи її розвитку в Україні» опрацьовано судову правотворчість у правових системах англо-американської та романо-германської правових сімей. Охарактеризовано наявні та можливі проблеми і перспективи розвитку судової правотворчості в Україні. Виокремлено інноваційні технології, що стосуються судової правотворчості та запроваджені у провідних країнах світу.

Після кожного розділу і дисертації загалом сформульовано висновки, в яких вичерпно висвітлено зміст розглянутих питань. Висновки відповідають отриманим результатам, мають належну аргументацію та високий рівень достовірності. Таким чином, дисертація О.Я. Соломонюка відповідає наявним вимогам та є завершеною науковою працею, результати якої вирішують поставлені в роботі завдання.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час вивчення дисертації та наукових публікацій фактів порушень академічної доброчесності не виявлено. Дисертація Олександра Ярославовича Соломонюка є оригінальною, самостійно виконаною науковою працею.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Оцінюючи загалом позитивно винесену на захист дисертацію О.Я. Соломонюка, варто відзначити й певні суперечливі або спірні положення. Окремі питання предмета дослідження, на нашу думку, потребують певних

уточнень і додаткової аргументації під час захисту:

1. У вступі, підрозділах і висновках дисертації здобувач відмічає, що методологія дослідження юридичної природи судової правотворчості має різнорівневий і плюралістичний зміст та охоплює такий пізнавальний інструментарій як світоглядні та інші основи (концепцію поділу державної влади, природно-правовий, позитивістський, соціологічний та інтегративний типи праворозуміння), методологічні принципи, дослідницькі підходи, в тому числі діяльнісний, раціоналістичний, феноменологічний, компаративний, і наукові методи в контексті їх обумовленості завданнями наукового пошуку (с. 23, 95, 226). Однак із тексту кваліфікаційної праці не до кінця зрозуміло пізнавальний (гносеологічний) потенціал таких складових методології осмислення сутності та змісту судової правотворчості як дослідницькі (методологічні) підходи, приміром, діяльнісного підходу.

2. У дисертації здобувач цілком слушно зазначає, що: «Судові правотворчі акти в Україні здійснюють «негативну правотворчість» через судові органи. Тобто судові правотворчі акти можуть визнавати закони та їх окремі положення неконституційними, а підзаконні нормативно-правові акти та їх окремі положення – не тільки неконституційними, але й незаконними, що має наслідком втрату цими актами чинності» (с. 158). Проте ці положення, на нашу думку, потребують більш детального обґрунтування (аргументації), а саме: які органи в Україні на теперішній час уповноважені здійснювати «негативну правотворчість» і чи позитивно це впливає на розвиток права та держави?

3. Потребує більш детальної аргументації висновки здобувача про те, що «судова правотворчість у правових системах англо-американської правової сім'ї має декілька ключових особливостей» і автор відносить до цих особливостей: прецедентний характер права, роль суддів, юридичну доктрину, гнучкість та еволюційність права, публічність судового процесу (с. 178). Разом з тим, дисертаційне дослідження було б значно ґрунтовнішим якби автор виокремив ще такі особливості як інтеграція із законодавством, казуїстичний підхід, система або принцип «*stare decisis*» («стояти на вирішеному») тощо.

Викладені вище дискусійні положення та зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації О.Я. Соломонюка, оскільки не стосуються найбільш значних положень і висновків роботи й не применшують належного її рівня. Вони можуть слугувати підґрунтям для дискусії у процесі публічного захисту дисертації, а також напрямками майбутніх досліджень дисертанта.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам.
Дисертація О.Я. Соломонюка на тему «Судова правотворчість: загальнотеоретичне дослідження», подана на здобуття ступеня доктора філософії, за своїм змістом, одержаними науковими результатами, актуальністю, новизною та іншими ознаками є самостійною завершеною науковою роботою, що містить суттєві положення для розвитку загальної теорії держави та права. Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право та вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 р. № 261, Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» від 12 січня 2017 р. № 40 і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її автор – Соломонюк Олександр Ярославович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 – Право зі спеціальності 081 – Право.

Рецензент:

завідувач кафедри теорії держави та права

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

